

Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyet Tartışması Bağlamında Kürt Meselesine Müsbet Bakış

Celil TAŞKIN

Öz

Çok-milletli imparatorluklar döneminden ulus devletler dönemine geçiş sürecinde Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumak için birçok düşünür tarafından çeşitli fikirler dile getirildi ve pratiğe dökülmeye çalışıldı. Kürtler de dâhil olmak üzere müslim ve gayr-i müslim unsurları imparatorluk bünyesinde tutmak için çeşitli çözüm önerileri geliştirildi. Bu çözüm önerilerinden birisi, adem-i merkeziyet fikridir. Bu makalede bu fikrin ana savunucusu Prens Sabahaddin'in ve adem-i merkeziyet tartışmasına dâhil olan Said Nursi'nin görüşleri analiz edilecektir. Said Nursi'nin merkez anlayışını netleştirebilmek amacıyla anadille ilgili görüşlerine de yer verilecektir. Adem-i merkeziyet tartışması üzerinden, Kürt meselesinde müsbet hareket kıstasları belirlenmeye çalışılacaktır. Adem-i merkeziyet meselesi, günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü korunamadı ve yerine Türk ulus devleti kuruldu. Lakin Kürtlerin bu yeni ulus devletin bünyesinde nasıl tutulacağı hususunda tartışmalar devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Said Nursi, Prens Sabahaddin, Kürt meselesi, müsbet hareket, merkeziyet ve adem-i merkeziyet.

The Kurdish Issue with respect to Postive Action in the Context of Discussions of Centralization and De-centralization

Abstract

In the period of transition from multi-national empires to nation states, Ottoman thinkers voiced several ideas to protect the integrity of the Ottoman Empire and tried to put these ideas into practice. To keep Muslim including Kurds and non-Muslim elements within the Empire, various solutions were developed. One of these solutions is the idea of de-centralization. In this article, opinions of Said Nursi involved in the de-centralization debate and the main proponent of the idea of de-centralization, Prince Sabahaddin, will be analyzed. Also, Said Nursi's views on the native language will be analyzed in order to clarify his understanding of 'centre'. The de-centralization debate will be studied to determine the criteria for positive action at the Kurdish issue. Today, the issue of de-centralization is still under discussion. The integrity of the Ottoman Empire could not be maintained and the Turkish nation state was established. But there are ongoing discussions on how to keep the Kurds within the new nation state.

Key Words: Said Nursi, Prince Sabahaddin, Kurdish question, positive action, centralization, and de-centralization.

Giriş

Çok-kavimli, çok-dilli, çok-dinli ve dolayısıyla çok-kültürlü olan Osmanlı mirası üzerine kurulan Türkiye, devraldığı bu hayli heterojen yapıdan, haddi zâtında Osmanlı döneminde başlayan bir süreç içinde, birleştirici yeni bir üst kimlik üreterek daha doğrusu bir etnik kimliği genelleştirerek homojen tek bir yapı oluşturmaya çalıştı. İmparatorluklar döneminin geride kaldığını kabul eden ve dönemin ulus devleti gerektirdiğine inanan kurucu kadronun, yeni devletin sınırları içinde yaşayan vatandaşlardan bir ulus inşa etmesi gerekiyordu. Bu inşa projesinin özünü; farklılıkların varlığına ve kendini ifade edebilmesine nispeten müsaade eden Osmanlı'nın aksine, esnek bir Türklük tanımı çerçevesinde farklılıkları eritmek ve asimile etmek teşkil ediyordu. Homojen bir toplum oluşturulması amacıyla iktidar gücünün sağladığı imkânlar sonuna kadar kullanılmış olsa da günümüzdeki tartışmalara bakıldığında bu projenin tam anlamıyla başarıya ulaştığından bahsedilemez.

Ulus devletlerde dini, kültürel veya etnik farklılıkların temsil sorunu devam edegelmiştir. Farklı aidiyetlere sahip gruplar ve fertler, ulus devletin tek-tipleştirici politikalarına direnmişler ve ferdî ve kolektif haklarını elde etmek için mücadeleye içinde olmuşlardır. Türkiye özelinde bunun örneklerinden birisi Kürtlerin hak talepleridir. Ferdî temel hak ve özgürlüklerden ayrılıkçı taleplere kadar uzanan geniş bir yelpazede farklı talepler gündeme getirilmekte ve kazanımlar elde etmek için mücadele verilmektedir. Bu taleplere bir Müslümanın nasıl bir karşılık vermesi gerektiği sorusuna ilk bakışta kolayca cevap vermek mümkün gibi gözükse de çetrefil bir mesele ile karşı karşıyayız. Şöyle ki bu hususta sağlıklı bir muhakeme yapmak oldukça güç; çünkü Müslüman fertler de tek-tipleştirici projelerden oldukça etkilenmiş durumdadır. Çoğu zaman farkında değiliz ama daha baştan bir tarafı seçmiş durumdayız. Hem bu durumu sorgulayabilmek hem de eski benzer tecrübelerden faydalanmak maksadıyla Said Nursi'nin fikirlerine ve mücadelesine odaklanmak iyi bir başlangıç noktası olabilir. Böylece mümkün olduğunca önyargılardan sıyrılabiliriz ve ferdî ve kolektif hak talepleri karşısında ne yapmamız gerektiği hususunda adil bir fikir geliştirme imkânı yakalayabiliriz. Yani, neler yaparsak ve neleri de yapmazsak müsbet hareket etmiş olacağımızı belirleyebiliriz.

Said Nursi'yi önemli ve konumuzla alakalı kılan diğer bir husus, onun bir Kürt Müslüman olmasıdır. Birkaç istisna dışında, onun esas gayesinin din adına cehd olduğuna itiraz edecek yoktur. Bu yüzden onun fikirlerinin Müslüman Türkler ile Müslüman Kürtler arasında hakem olarak kabul edilme potansiyeli yüksektir. Kürt meselesine dair adil bir anlayış/kavrayış geliştirebilmek ve müsbet hareket kıstaslarını tespit etmek amacıyla, onun mücadelesini iyi izlemek ve sözlerini doğru değerlendirmek gerekir. Sözlerini değerlendirirken de “Öyle ise, sözde kim

söylemiş, kime söylemiş, niçin söylemiş, ne makamda söylemiş ise bak. Yalnız söze bakıp durma”¹ ikazını dikkate almak lazımdır. Biz de ele aldığımız konuyu bu ikazı dikkate alarak aşağıdaki başlıklar altında tarihsel seyir içinde anlamlandırmaya çalışacağız.

Kürt meselesinde müsbet hareket kıstaslarını konuşabilmek için öncelikle sağlıklı bir zemin oluşturulması gerekir. Sağlıklı bir zemin inşa edebilmek maksadıyla, üzerinde durulması gereken en temel ve çetrefil sorun olan yönetime katılım meselesini ele alacağız. Bunun için bu yazıda sadece merkezîyet ve adem-i merkezîyet tartışması üzerinden iktidarın paylaşılması hususuna dair müsbet hareket kıstasları üzerinde duracağız.

Meselenin Neş’et Ettiği Genel Bağlam

Dönemin genel gidişatından, bağlamdan ve Said Nursi’nin irtibatlı olduğu kişi ve kurumlardan genel olarak bahsetmek gerekirse; onun devlet erkânı ile görüşmeleri öncelikle bölgedeki valiler ve memurlar düzeyinde başlıyor. 1907 sonu 1908 başı gibi, II. Meşrutîyet’ten yaklaşık bir sene önce İstanbul’a geliyor. Tedavisi ve eğitimle ilgili projelerine destek bulmak için valinin referans mektubuyla gittiği İstanbul’da kendini aktif siyasetin içinde buluyor. Osmanlı Devleti parçalanma dönemine girmiş bulunuyordu ve başarıya ulaşan ayrılıkçı hareketler mevcuttu. Birçok düşünür Osmanlı’nın çöküşüne ve geri kalmışlığına çözüm reçeteleri üretmeye çalışıyorlardı.

Said Nursi’nin İstanbul’a gelirken yanında getirdiği referans mektubunda, yani valinin padişaha hitaben yazdığı mektupta,² Kürdistan, Kürdistan uleması, Kürt uleması, Kürdistan talebesi gibi ifadeler yer aldığı dikkate alınırsa bu ifadeler o dönemde nötr ifadelerdi ve rahatlıkla kullanılabilirdi. Said Nursi de o dönemde Said-i Kürdi unvanını kullanıyordu. 1907 ile 1926 arasında Kürdi unvanını kullanmıştır.³ O dönem için kavmine veya yaşadığı bölgeye istinaden Kürdi unvanını kullanması son derece sıradan bir lakaptı. Böyle bir lakap kullanması kavmiyetçi bir çağrışım taşımıyordu. Ayrıca, Said Nursi İstanbul gazetelerinde yayınladığı yazılarında “Kürdçe lisanımız” ve “ey Kürd milleti”⁴ gibi ifadeleri rahatlıkla kullanabiliyor ve Kürtçe gazete yazıları yayımlayabiliyordu.

Aslında Kürt meselesinin –yazımızın konusu bağlamında– başlangıcı ve özü

1 Said Nursi, *Sözler*; Yirmi Beşinci Söz, s. 579. Aksi belirtilmedikçe Said Nursi’nin eserleriyle ilgili iktibaslar www.erisale.com web adresinden yapılacaktır. Bu site, Söz Basım Yayın’ın Mart 2012 tarihli baskısı ile birebir aynıdır.

2 Abdülkadir Badıllı, *Bediüzzaman Said-i Nursi Mufassal Tarihçe-i Hayatı I*, 1998, İstanbul, y.y., ss. 167-8.

3 *Mufassal Tarihçe-i Hayatı I*, s. 172.

4 Bediüzzaman Said-i Nursî, *Asâr-ı Bediyye*, Mütercim: Abdülkadir Badıllı, 2004, İstanbul, Elmas Neşriyat, s. 468.

valinin kullandığı ifadelerde saklı. Şöyle ki o dönemde normal olanın, İttihad ve Terakki içindeki bir grubun Türkleştirme politikaları ile başlayan süreçte, normal olmaktan çıkarılması sorunun esas kaynağını oluşturuyor.⁵ Bu Türkleştirme politikalarının gayesini 1904 yılına ait şu iktibas en iyi şekilde ifade eder: “Türk birliği siyasetindeki faydalara gelince; Osmanlı ülkelerindeki Türkler hem dinî, hem ırkî bağlar ile pek sıkı, yalnız dinî olmaktan sıkı birleşecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair müslim unsurlar daha ziyade *Türklüğü benimseyecek* [italik sonradan ilave edildi] ve henüz hiç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti.”⁶

Prens Sabahaddin’in Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyete Dair Görüşleri

Prens Sabahaddin dendiğinde akla hemen gelen iki kavram: teşebbüs-ü şahsî ve adem-i merkeziyet. Özellikle adem-i merkeziyet kavramı, de-centralization kavramını karşılamak maksadıyla yeni üretildiği için net bir tanıma sahip olmasından dolayı birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Sıklıkla kavramdan özerklik anlaşılıp tepki gösterilmiştir. Bu yüzden Prens Sabahaddin kavramla neyi kast ettiğini yazılarıyla izah etmek zorunda kalmış ve yanlış anlaşılmalara cevap vermeye çalışmıştır. Said Nursi’nin adem-i merkeziyete dair nutkunu analiz etmeye geçmeden önce Prens Sabahaddin’in kavramdan neyi anladığı, kavramın çerçevesini nasıl belirlediği ve içeriğini nasıl doldurduğu üzerinde durmak Nursi’nin nutkunu anlamayı kolaylaştıracaktır. Çünkü Said Nursi’nin adem-i merkeziyete dair nutku, Prens Sabahaddin’e bir cevaptır. Cevabın anlaşılabilir kılınması için öncelikle neye cevap verildiği üzerinde durulması gerekir.

Prens Sabahaddin’in Temmuz 1906’da Paris’te kurduğu Teşebbüs-i Şahsî, Meşrutiyet ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti’nin programı gazetelerde de neşredilmiştir. Programın ilk maddesi, “... mevcut vilâyetlerin (Adem-i Merkeziyet, Tevsi-i Mezuniyet) usul ve kaidesiyle idaresi esasına müstenit olacaktır. (Adem-i Merkeziyet, Tevsi-i Mezuniyet) usulü 1876 senesinde neşrolunan (Kanun-ı Esasî)’nin 108’inci maddesinde görüldüğü gibi, yani (İntihab Usulü) üzerine müesses olaca[ğın]...” belirtmektedir.⁷ Kanun-ı Esasî’nin 108. Maddesi günümüz

5 Çözümün gene Osmanlı pratiği içinde bulunabileceğini dile getiren bir değerlendirme için bkz., Mustafa Akyol, Kürt Sorununu Çözmek İçin Osmanlı Tecrübesini Hatırlamak Gerek, *Köprü*, Bahar 2007, sayı: 98, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&Yazi-No=840>, Erişim Tarihi: 11.10.2015.

6 Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Haz.: Okay Bensoy, 2011, İstanbul, Kilit Yayınları, s. 36.

7 İkinci madde ise yerel yönetimin ayrıntılarına odaklanır: “İntihab ile teşkil edilen belediyeler, nahiye meclisi, meclis-i idare-i belediye gibi bütün heyetler, nahiye ve vilâyetlerin işlerinin görülmesi ve tesviyesine iştirâk ve müdahale edebileceklerdir. Gizli rey ile intihab edilmiş âzâ ile bunlara terfîk edilecek daimî âzâ (adedi meclis mevcudunun beşte birini tecavüz etmeyecektir)’dan mürekkep bir meclis: vilâyetin mali işlerine, kanun ve nizamlarına ait bütün mesâil ve muamelâtta tam ve geniş bir salâhiyete mâlik bulunacaktır. Bu heyetin müzakereleri alenî olacaktır. Bu umumî vilâyet meclisi, birçok meseleler arasında vergilerin, tarh, tevzi ve tahsili hakkında reyini kullanacak ve

Türkçesiyle şöyledir: “Vilayetlerin yönetim usulü, yetki genişliği ve görevler ayrılığı ilkeleri üzerine kurulmuş olup uygulamaları özel kanunla tayin edilecektir.”⁸

Gökbayır makalesinde İttihad ve Terakki'nin programına değinir ve onun da dediği gibi “İT'nin siyasi programında yer alan 5. ve 6. maddeler yerel yönetimlerden bahsetmesi açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Programın 5. maddesi ‘vilayetlerin yönetim usulünde mevcut düzene aykırı olmamak şartıyla Kanun-ı Esasi'nin 108. maddesinde bahsedilen tevsî-i mezuniyyetin (yetki genişliği) uygulanması için gerekli olan yasal düzenlemelerin yapılacağını’ ... ifade etmekteydi.” Prens Sabahaddin'in her ne kadar içinde yer almasa da yakın arkadaşları tarafından kurulan “Ahrar Fırkası'nın da siyasi programının 9. ve 10. maddeleri yetki genişliği ilkesinin uygulanması... gerekliliğini vurgulamaktaydı.” Şunu belirtmek gerekir ki Ahrar Fırkası'nın programı daha önce yayınlanmıştır. Birçok tarihçi İT'nin siyasi programının bu programdan esinlendiğini kabul eder. İT'nin programı, Ahrar'ın yayınladığı programın bazı hususlarda bir çeşit özeti ve bazı hususlarda ise ona verilen cevap niteliğindedir. Yerel yönetimler hususunda ise tam bir paralellik söz konusudur. Elbette, yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması hususunda bir fikir birliği olmakla birlikte nereye kadar arttırılacağı hususunda bir mutabakat yoktu.⁹

Prens Sabahaddin 1906'nın sonlarına doğru bir yazısında Hıristiyanların adem-i merkezietten zaten istifade ettiklerini, adem-i merkezietin sağlayacağı benzer haklara zaten sahip olduklarını ve böylece terakki ettiklerini ileri sürerek aynı hakları Müslümanlar için istediğini belirtti. Ona göre, örneğin, Hıristiyanlar okullarında istedikleri programları uygulayabiliyorlar ve kilise cemaatine vaazlarında istedikleri gibi telkinlerde bulunabiliyorlardı. Böylece istedikleri gibi fertler yetiştirebiliyorlardı. Hıristiyan unsurlar kiliselerinin reislerini kendileri seçiyorlar, dinî ve mülkî meselelerle ilgilenen iki meclisi de kendi aralarında seçimle belirliyorlardı. Hükûmet, ahaliyi tamamen Hıristiyan olan yerleri denetlemek, müdahale etmek istediğinde öncesinde Hıristiyan yerel idarecileri bilgilendirmek zorundaydı. Özetle, “Bizim (İdârî Adem-i Merkeziet) hakkındaki fikirlerimize itirâz eden şahsiyetler, eğer zahmete katlanarak Hıristiyanlara verilmiş olan fermanları gözden geçirmiş olsaydılar, görürlerdi ki, Müslümanlara verilmekten çekinilen adem-i merkeziete mahsus imtiyazları Devlet, Hıristiyanlara resmî kanunlarla

---

vergi hâsılatının vilâyet ve hükûmet merkezi arasında kararlaştırılacak miktarı, mahallî ihtiyaçlara sarf edilmek üzere terk olunacaktır.” Nezahet Nurettin Ege (Hazırlayan), *Prens Sabahaddin Hayatı ve İlmî Müdafaları*, 1977, İstanbul, Fakülteler Matbaası, ss. 71-2.

8 Satılmış Gökbayır, Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, sayı: 3.1, sayfa: 61-96, http://sbedergi.karatekin.edu.tr/Makaleler/52616013_61-96.pdf, Erişim Tarihi: 26.07.2015.

9 Satılmış Gökbayır, *a.g.m.*

temin etmiş. Bu riyâzî bir hakikat olarak meydanda duruyor.”¹⁰

Prens Sabahaddin’in o dönemdeki faaliyetlerini ve fikirlerini kısaca özetlemek gerekirse, 23 Temmuz 1908’de meşrutiyet ilan edilince Prens Sabahaddin’in bazı arkadaşları ondan önce Paris’ten İstanbul’a döndü. Bu arkadaşları vasıtasıyla gazetelerde neşredilmek üzere bir beyanname gönderdi. Kısa bir süre sonra kendi de İstanbul’a geldi. Eylül’de babasının naaşı Fransa’dan İstanbul’a nakledildi ve bu nakil işlemlerinden sonra, Selanik, Manastır gibi yerlere, yani Rumeli’ye bir seyahate çıktı. Dönüşünde, Teşrin-i Evvel (Ekim 1908) başında ve Teşrin-i Sani sonlarına doğru iki makalesi neşredildi ve ayrıca broşür hâlinde basılıp dağıtıldı. İkinci yazısı, gazete yazıları ile adem-i merkeziyet fikrine karşı çıkan Hüseyin Cahit’e bir cevaptır. Bu yazıları eski görüşlerinin tekrarıdır ve yanlış anlaşılmaları önlemek maksadıyla yazılmıştır. Bu yazılarında, adem-i merkeziyetin özerklik olmadığı özellikle vurgulanmaktadır. Fikirlerini Anayasanın 108. Maddesine atıfla savundu ve aynı fikirlerin İttihad ve Terakki’nin programında da olduğunu belirtti. Yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için idarî adem-i merkeziyet kavramını kullandı ve bunun tevsi-i mezuniyet (yetki genişliği) demek olduğunu belirtti. Siyasî adem-i merkeziyete, yani özerkliğe karşı olduğunu ısrarla belirtti. Merkeziyetçilik yüzünden kısa sürede karar alınmadığını, örneğin bir yol yapımı için çok fazla yazışma yapıldığını, kararın çıkmasının yıllar aldığını, İstanbul’daki memurların Yemen’i veya Selanik’i iyi bilemeyeceklerini belirtti ve toplanan vergilerin bir kısmının yerinde ve etkin şekilde kullanılmasını ve bu işlerin seçilmiş yerel yöneticilerce denetlenmesini istedi.¹¹

Said Nursi’nin Merkeziyet ve Adem-i Merkeziyete Dair Görüşleri

Said Nursi’nin *Nutuklar*’ında yer alan ve yazımızın ek kısmında Latin harflerine aktarılarak yer verilen “Prens Sabahaddin Beyin Su-i Telakki Olunan Güzel Fikrine Cevap” adlı nutku böyle bir ortamda irad ediliyor. Nutuk metninden en net anlaşılın husus, Said Nursi’nin, içinde bulunulan zamanın şartları gereği, Prens Sabahaddin’in dile getirdiği ‘güzel fikrin’ uygulanamayacağını belirtmesi ve o ‘güzel fikre’ tamamen karşı çıktığıdır. II. Meşrutiyet’in ilanı ile elde edilen kazanımların tamamen kaybedilmesine neden olacağını belirttiği bu fikre itiraz ederken zamanın şartları bağlamında şu hususlara dikkat çekiyor: (a) Birliği parçalayacak; farklılıkları bir arada tutacak bir tutkal vazifesi görmek yerine birçok ortak nokta varken sadece farklılıklara vurgu yapılmasına neden olacak ve neticede bir Müslüman devletin parçalanmasına neden olacak. Bu parçalanma sonucunda daha ufak devletler ortaya çıkacak ve (b) onlar arasındaki mücadeleler/savaşlar sonucu huzur yerine kaos hakim olacak. Bu durum ekseriyetin menfaatine olmayacaktır.

---

10 Nezahet Nurettin Ege (Hazırlayan), *Prens Sabahaddin Hayatı ve İlmî Müdafaaları*, 1977, İstanbul, Fakülteler Matbaası, ss. 79-89.

11 *Prens Sabahaddin Hayatı ve İlmî Müdafaaları*, ss. 161-9.

Adem-i merkeziyet uygulaması birliği neden ve nasıl parçalayacak sorusuna nutuktan şöyle bir cevap bulmak mümkün: (a) Eski yönetimin baskıcı uygulamalarından dolayı insanların nefretini kazanmış durumda olduğunu, Meşrutiyet'in ilanı ile baskıcı yönetimin değişmiş olmasına rağmen, yeni yönetimin henüz bu nefreti izale edemediğini, (b) Osmanlı'yı oluşturan Türk, Ermeni, Kürt vb. unsurlara has siyasî cemiyetlerin var olduğunu, (c) kavimler arasında şiddetli ihtilafların olduğunu belirtiyor. Böyle bir ortamda merkezi yönetimi zayıflatıp yerel yönetimlerin yetkisini arttırmak yönünde adımlar atılması, yönetilebilecek ve kontrol edilebilecek bir süreç olmayacaktır. Bu noktada Prens Sabahaddin Bey'in idarî adem-i merkeziyet ve siyasî adem-i merkeziyet ayrımı, ikincisinin özerklik anlamına geldiğini ve kendisinin de buna karşı olduğunu beyan etmesi ve idarî adem-i merkeziyet istediğini, bunun da 'tevsî'-i mezuniyet' yani Kanun-u Esasi gereğince yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması olduğunu söylediğini hatırlamak faydalı olacaktır. Nursi, o günkü koşullarda uygulanabilir olmadığı için, açık bir şekilde 'tevsî'-i mezuniyet'e de karşıdır. Çünkü yetkilerin artırılması sürecinin, olması gereken sınırlar içinde yönetilemeyeceğini, kontrolden çıkacağını ve devleti parçalanmaya götüreceğini beyan eder. Ona göre, "vahşetin galeyânıyla" yetkilerin artırılması ile yetinilmeyecek, özerklik ve ardından bağımsızlık istenecektir. Bu ifadeden mevcut etnik veya dinî temelli siyasî cemiyetlerin kendi kamuoylarını çok kolay manipüle edebileceklerini anlıyoruz. Böylece kavmiyetçiliğin yayılması kolaylaşabilecektir.

Nursi, bu nutkunda "adem-i merkeziyet fikri[ni]; veyahud onun ammizâdesi unsura mahsus siyasî kulüpler"i Osmanlı Devleti için aynı derecede tehlikeli görmektedir. Canlı ve Beysülen'in özellikle vurguladığı üzere, adem-i merkeziyet fikri kadar "etnik unsurlar temelinde siyasal örgütlenmeye gitmek ve bu yolda çalışmak" da çatışmaya ve parçalanmaya yol açacaktır¹².

Said Nursi, II. Meşrutiyet öncesinde, eski baskıcı yönetime karşı mücadele edenler arasında bazı özerklik yanlısı Rum ve Ermenilerin de olduğunu kabul eder. Onların sayıca giderek azaldığını ve adaletin tesis edilmesiyle daha da azalacağını belirtir: "[Rum ve Ermenilerin] 'Meşrutiyeti biz istihsâl ettik' olan sözleri yalandır. ... Öyle herzegûlerin arzuları, beylik ve muhtariyetin ammizâdesi olan *adem-i merkeziyet-i siyasiye* [italik sonradan ilave edildi] idi. Sonra da yüzde doksan bize ittibâ ettiler. Beşi geveze, birkaç tanesi de zevzeklik edip eski hülyalarından vazgeçmek istemiyorlar."¹³ Bu bağlamda ayrılıkçı hareketlerin nedenlerinden biri olarak maruz kalınan haksızlıkları zikreder. Adaletin tesisi ile ayrılıkçı hareketleri besleyen bir kaynak kurutulmuş olacaktır.

12 Cemalettin Canlı ve Yusuf Kenan Beysülen, *Zaman İçinde Bediüzzaman*, 2. Baskı, 2010, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 130.

13 Said Nursi, *Münâzarat*, ss. 471-2.

Günümüzle kıyaslandığında bazı benzerliklerin olduğu rahatlıkla söylenebilir. Birincisi, Ak Parti iktidarının bazı olumlu adımlarına rağmen, eski baskıcı uygulamalardan dolayı merkezi yönetime ve onun bölgedeki görünür yüzü olan bürokratik yapıya karşı bazı kesimlerde nefretin, bazılarında da hoşnutsuzluğun bugün de olduğu bir gerçek. Merkezi iktidarın insanların güvenini kazanması ve yeni uygulamaların kalıcı olup olmadığına görülebilmesi için zamana ihtiyaç olduğu aşikâr. İkincisi, yönetimde etnik temelli siyaseti önceleyen isimlerin etkili olduğu siyasî partiler bugün de güçlü. Said Nursi'nin değındığı üçüncü neden, kavimler arası şiddetli ihtilaf, –o dönemde Müslüman kavimler ile gayr-i müslim kavimler arasındaki vuku bulan ihtilaflar– dozu ve niteliğı değışmiş şekilde devam ediyor. Bugün hem Kürtler içinde hem de Kürtler ile Türkler arasında bir tarafın bazı mensuplarınca kabul edilmek istenmese de ihtilafın varlığı söz konusu. Bir kamyon şoförünün aracının plakasından dolayı Türkiye genelinde seyahat ederken yanında bir Türkiye bayrağı ve bazı sembolik değerlere sahip bir kaşkol taşıması, bazı yerlerde bayrağı görünür kılarken bazı yerlerde de kaşkolu görünür kılmak zorunda hissetmesi bunun tipik bir göstergesidir.

Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve iktidara ortak olmalarının sağlanması ile merkezi iktidarın gücünün dengelenmesi, böylece iktidar gücünün keyfi ve gayr-i kanuni kullanılmasının önüne geçilmesi mümkün olabilir. Merkezi iktidarın baskıcı bir politika izlemesi de zorlaştırılabilir. Bu tür teorik imkânlarla rağmen, ikiliğe karşı olan ve birliğı savunan Said Nursi'nin, merkezi tek bir yönetime taraftar olduğu çok açık.¹⁴ Vilayetlerin yerinden yönetimi tartışmalarında yani hâkim etnik unsurun vilayetlerin yönetiminde söz sahibi olması tartışmalarında “*Eğer unsur lâzım ise, unsur için bize İslâmiyet kâfidir*” diyerek birleştirici noktalara vurgu yapan birisidir. Nutukta net olarak belirtilmese de tek merkezi yönetim fikrini, tevhid inancına kıyas ile meşrulaştırdığı kanaatindeyim. Allah nasıl kâinatın tek yaratıcısı ve idare edicisi ise yani tek bir hakikî yönetici söz konusu ise dünyevî işlerde de benzeri bir uygulama olmalıdır. Bu kanaatimizi destekler mahiyette, Nursi, hayatının daha sonraki bir döneminde ‘*Eğer göklerde ve yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, ikisi de harab olup giderdi*’ (Enbiyâ Sûresi: 22) ayetini izah ederken şöyle der:

Amiriyet ve hâkimiyetin muktezâsı rakip kabul etmemektir, iştirâki reddetmektir, müdâhaleyi ref’ etmektir. Onun içindir ki, küçük bir köyde iki muhtar bulunsa, köyün rahatını ve nizamını bozarlar. Bir nâhiyede iki müdür, bir vilâyette iki vâli bulunsa, herc ü merc ederler. Bir memlekette iki padişah bulunsa, fırtınalı bir karma karışıklığa sebebiyet verirler.

14 Cemalettin Canlı ve Yusuf Kenan Beysülen, *Zaman İçinde Bediüzzaman*, 2. Baskı, 2010, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 130’da Said Nursi’nin yaklaşımını şöyle özetlemektedirler: “Bir merkez ve merkez etrafında birlik zorunludur. Ancak merkezin etrafında olanların kendi var olma hakları korunmalı ve devlet tarafından desteklenmelidir.”

Mâdem hâkimiyet ve âmiriyetin gölgesinin zayıf bir gölgesi ve cüz'î bir numûnesi, muâvenete muhtaç âciz insanlarda böyle rakip ve zıddı ve emsâlinin müdâhalesini kabul etmezse, acaba saltanat-ı mutlaka sûretindeki hâkimiyet ve rubûbiyet derecesindeki âmiriyet, bir Kadîr-i Mutlakta ne derece, o redd-i müdâhale kanunu ne kadar esaslî bir sûrette hükmünü icrâ ettiğini kıyas et.”¹⁵

Farklı iktidar gruplarının teşekkül etmesine izin vermek ve ardından onları bir çatı altında toplamaya çalışmak başarıya ulaşamayacak bir terkinin peşinde koşmaktır. Çünkü bu gruplar arasında fitrat gereği mücadeleler sürüp gidecek ve bir ahenk yakalanamayacaktır. Said Nursi'nin adem-i merkeziyet eleştirisi böylece özetlenebilir. Aslında, buraya kadar olan kısımda Said Nursi'nin ne istemediği üzerinde duruldu. Cevabı verilmesi gereken çetrefil sorular bu noktada sorulabilir. Peki, müsbet hareket edilerek bu birlik nasıl sağlanacak? Bu birlik içinde farklı kavimlerin mevcudiyeti, kültürü ve dili nasıl ifade edilebilecek ve muhtelif gelişmişlik düzeyleri hususunda neler yapılacak? Sonraki bölümler bu sorulara cevap arama niteliğindedir.

Merkezi Yönetim Ama Nasıl?

Farklı kavimlerin merkezi hükümette nasıl temsil edileceğine dair bir yorum yapmamızı mümkün kılan bir anekdot, meşrutiyeti anlatmak için Kürt aşiretleri arasında seyahat ederken “... kendimizi de bir kavim olduğumuzu göstermek nasıldır?”¹⁶ sorusuna verdiği cevapta yer alır. Bu cevapta Meşrutiyet ile egemenliğin millete geçtiğini yani halkın görüş ve fikirlerinin milletvekilleri vasıtasıyla egemen konuma geldiğini belirtir. İstanbul'u yani başkenti -kanaatimce genel olarak yönetim ve bürokrasi olarak anlaşılabilir-; farklı pınarlardan beslenen bir göle benzetir. Hükümeti ise; farklı pınarlardan beslenen bir havuza benzetir. “O havuz pınarlara bakar ve onlara tabidir.” Her kavim bir pınar gibi o havuza ve göle akabilmelidir. O havuza ve göle kendinden bir şeyler katabilmelidir. Türk bir pınardır. Kürt bir pınardır. Bazı pınardan su akmasını engellemeye çalışmak yerine o pınarın suyundan herkesin istifade etmesini sağlamak gerekir. Seçim barajı gibi çeşitli engellerle farklı görüşlerin ve düşüncelerin Meclis'te temsil edilmesinin önüne geçmeye çalışmak yerine onların, evrensel haklar ve hürriyetler çerçevesinde, kendilerini ifade edebilmelerine imkân tanınmalıdır. Belli bir etnik grubun sorunlarının ülke gündemine taşınması ve çözüm üretilmesi, sadece o etnik gruba mensup olan milletvekillerinin değil tüm milletvekillerinin görevi olmalıdır.

Bu pınar-havuz benzetmesi, fikr-i milliyetin müsbet ve menfî kullanımlarını ayırt etmek için bir imkân tanır. Potansiyel olarak su çıkacak bir yerden veya suyu az akan ama gerçekte suyu bol olan bir yerden ortak havuza akıtmak için bir pınarın tesisi için çalışmak müsbet iken, ayrı bir havuz ve göl teşkil etmek

15 *Sözler*, Otuz Üçüncü Söz, ss. 931-2.

16 *Asâr-ı Bediiyye*, s. 305.

için bir pınar kazmak ise menfidir. Kavimlerin gelişmişlik düzeyleri farklı olduğu için bazıları açısından pınar mevcuttur. Bazılarında ise pınarın yeri bellidir ama çeşitli nedenlerden dolayı hal-i hazırda yeteri kadar su çıkmamaktadır. Bazı çaba ve gayretlerle pınarın suyu arttırılabilir. Bu çabalar niyete göre menfi bir anlam kazanabileceği gibi niyete göre müsbet de olabilir. Beşerde meyl-i tekamül olduğu için bu çabalar hep olacaktır¹⁷.

Said Nursi, nutkunda merkezi hükümetin her kavmin bekası için elzem olan kültürüne ve diline ve zamanın zihniyet yapısına uygun bir şekilde uygulamalarda ve girişimlerde bulunmasını talep ediyor. Gelişmenin sağlanabilmesi için merkezi hükümetin bu girişimlerle unsurlar arasında bir rekabet/yarışma ortamını oluşturması gerekiyor. Diğer bir kavmin gelişmiş olması başka bir kavim için bir şevk kaynağı olmalı yani, onlar yapabiliyorlarsa bizler de yapabiliriz duygusunun uyanması lazım. Böylece kişinin bencil olup sadece kendi menfaati için çalışması yerine içinde yaşadığı toplumun diğer üyelerinin de faydasına olacak işler yapması mümkün kılınabilir.

Said Nursi, ülke genelinde kalkınma ve gelişme için yapılacak girişimlerin merkezi hükümet eliyle yapılmasını isterken merkezi hükümete bir çeşit uyarıda bulunur. Merkezi hükümet, farklı unsurlara ait “âdât-ı milliye ve lîsan-ı kavmiyeye” yani onların kültür ve dillerine uygun hareket etmelidir. Bu uyarının ilk çağrışımı, tek-tipleştirici, farklılıkları yok edici politikalar izlememesi gerektiğidir. Nursi, o gün öyle bir sorun olmadığı için belirtme gereği duymasa da günümüzde belirtilmesi elzem olan bir husus şudur ki farklı unsurların varlığı kabul edilmeli, onların mevcudiyetlerini devam ettirmesine ve kendilerini ifade edebilmelerine imkân sağlanmalı ve bunun da ancak onların kültürlerini yaşatabilmeleri ve dillerini kullanabilmeleri ile olacağı dikkate alınmalıdır.

Merkezi Yönetimin Anadil Yaklaşımı Nasıl Olmalı?

Anadili “âb-ı hayat-ı maarifin cedâvili [eğitimin hayat suyunun aktığı su karnalları]” olarak tanımlayan Said Nursi, anadilin fitri olduğunu ve bu yüzden doğrudan insanın vicdanını harekete geçirdiğini ve tesir ettiğini belirtir. Lafız (söz, kelime) ve mana bakımından iletişimi değerlendirirken, anadilde konuşurken sözlerin zihinde otomatikman algılandığını, sadece mana bakımından bir alışverişin olduğunu söylüyor. Zihin sadece manaya odaklandığı için yani yabancı dildeki sözü anadile çevirmeye çalışmadığı için zihin çok fazla yorulmaz, çatallaşmaz. Anadilde öğrenmenin daha kolay olacağına ilaveten, anadilde öğrenilenlerin daha kalıcı olacağını belirtir. Ayrıca, bir şey anadilde ifade edildiğinde o şeyin insana

---

17 Said Nursi'nin belirttiği gibi, “Âlemde meylü'l-istikmal vardır. ... Onunla hilkat-i âlem, karnun-u tekâmüle tâbidir. İnsan ise, âlemin semerat ve eczasından solduğundan, onda dahi meylü'l-istikmalden bir meylü't-terakki mevcuttur.” *Muhakemat*, s. 26.

tanıdık ve dost geleceğine dikkat çeker. Bundan hareketle, insanların anadilde ifade edilen şeyleri daha kolay kabul edebileceğini söyleyebiliriz.

Nursi, yukarıdaki paragrafta sayılan nedenlerden dolayı anadilin geliştirilmesi yönünde çalışmaların yapılmasını ister. Mutkili Halil Hayâlî Efendi'nin Kürtçenin “esasî olan Elifba ve Sarf ve Nahvini vücuda getir[diğini]” takdirle dile getirmiş ve bu temel üzerine benzer çalışmaların yapılmasını istemiştir.¹⁸ Bu doğrultuda Kürtçenin geliştirilmesi hususunda Ahmed-i Hani, Selahaddin Eyyubi ve Said Nursi'nin görüp biat ettiğimiz tek padişah dediği Yavuz Sultan Selim döneminde Kürt aşiretlerinin Osmanlı'ya katılmalarında büyük katkısı olan İdris-i Bitlisî gibi şahsiyetlerin hayatlarına ve eserlerine dair metinler ön plana çıkarılabilir. Nursi, örneğin “sahabelerin gazevatına dair Kürtçe ‘kavley nevala sîsebaney’ namında bir destan[dan ve] onun ilahî tarzındaki tabîî nazmına ruhum hoşlan[dığından]”¹⁹ bahseder. Bu şahıslar ve eserleri üzerine araştırmalar yapılabilir ve tez yazılması teşvik edilebilir.

Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yeni kurulmasını istediği okulların eğitim dili ile ilgili olarak söylediği “İsan-ı Arabî vâcib, Kürdî caiz, Türkî lâzım”²⁰ sözünün anadilin yukarıda yer verilen işlevleri dikkate alınarak anadil bağlamında yorumlanması gerekir. Kur'an-ı Kerim Arapça olarak indirildiği için her Müslüman'ın onu öğrenmesi gerekir. Türkçe resmî dil olduğu için öğrenilmesi gerekir. Kürtçe de anadil olduğu için öğrenilmesi gerekir. Anadilini iyi öğrenemeyen sağlam bir temelden yoksun olduğu için diğer dilleri de iyi öğrenemez. Nursi, bölgedeki cehaleti yenmek için “fen afyonunu iptidâ onların lisânlarının zarfında, sonra da lisân-ı resmîyeye ifrağ ederek veriyorum”²¹ der. Her ne kadar bu son iktibas direkt okullardaki eğitim dili ile ilgili olmasa da anadilin önceliğini göstermesi ve –ikinci bir resmî dil talebi olmadan– resmî dilin kabulüne delalet etmesi açısından ilginçtir. Genel olarak anlaşılan şu ki anadili unutturmaya çalışarak resmî dili öğretmeye çalışmak yerine sağlam bir anadil temeli verilip onun üzerine resmî dil öğretilmelidir ve Kürtçe eğitim verilebilmelidir. Aşağıdaki iki iktibastan da anlaşılacağı üzere ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimin her aşamasında anadil kullanılabilir.

Eski Said döneminde talebesi olan Müküslü Hamza, Nursi'nin dersleri Kürtçe olarak anlattığını belirtmektedir: “Hazret-i Üstad bu tefsiri [İşârât-ül İ'câz] telif etmeden evvel, halka-i tedrisinde bulunuyordum. Kelâm-ı Kadîmi eline alıp Kürtçe takrir ederdi. ... Arkadaşlarımızdan Molla Habib nâmında bir efendi Kürtçe

18 *Asâr-ı Bediyye*, s. 435.

19 *Asâr-ı Bediyye*, s. 525.

20 *Asâr-ı Bediyye*, s. 349.

21 *Münâzarat*, s. 445.

not tutardı. ...”²²

Said Nursi, Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde kurulan mekteplerin eğitim dilinin Türkçe olmasından dolayı Kürt gençlerinin mektep eğitiminden istifade edemediklerini dile getirmektedir: “... himmet-i hükümetle Kürdistanın kasaba ve kurasında mekatib te’sis ve inşa’ buyrulmuş olduğu ayn-ı şükranla meş-hûd ise de, bundan yalnız lisan-ı Türkîye âşına etfal istifade ediyor. Lisana âşına olmayan evlâd-ı Ekrad yalnız medaris-i ilmiyeyi mâden-i kemâlat bilmeleri ve mekatib muallimlerinin lisan-ı mahalliye adem-i vukufiyetleri cihetiyle maariften mahrum kalmaktadırlar.”²³

Sonuç

Said Nursi ile Prens Sabahaddin arasındaki farkı metin içinde kullandığımız benzetme üzerinden özetlemek gerekirse, ikincisi küçük küçük müstakil havuzlar olsun isterken, birincisi her pınarın akabildiği büyük bir merkezi havuz istiyor ve bazı ihmal edilmiş pınarların geliştirilmesi için çalışılması gerektiğini söylüyor. Nursi, somut bir siyasi model önermese de insanı ve şer’î hürriyeti merkeze alan ve farklılıkları zenginlik ve rahmet olarak gören bir yaklaşıma sahiptir. Anadilin kullanılması ve anadilde eğitim konusunda direkt bir fikir teatisinde bulunmasalar da yazdıklarından hareketle bu hususta büyük ölçüde mutabık oldukları söylenebilir.

Belli bir konuya yoğunlaştığımız için Said Nursi’nin dengeli bir portresini verememiş olma ihtimalimize binaen iki hatırlatma ile yazımıza nihayet vermek istiyoruz. Birincisi, Eski Said – Yeni Said ayrımına dairdir. Bu yazıda muhatap alınan Eski Said’dir ve ele aldığımız meseleyi Eski Said’in perspektifinden vuzuha kavuşturmayı denedik. Çünkü Said Nursi içtimaî ve siyasal meselelere daha çok Eski Said döneminde değinmiştir. Yeni Said döneminde ise iman merkezli bir yaklaşım sergilemiştir. Ayrıca, Said Nursi’nin Yeni Said döneminde dediği gibi, “[F]ikr-i milliyette bir zevk-i nefsanî var, gafletkârâne bir lezzet var, şeâmetli bir kuvvet var. Onun için, şu zamanda hayat-ı içtimaiye ile meşgul olanlara ‘Fikr-i milliyeti bırakınız’ denilmez. ... Müsbet milliyet, hayat-ı içtimaiyenin ihtiyac-ı dahilîsinden ileri geliyor. Teâvüne, tesanüde sebeptir; menfaatli bir kuvvet temin eder, uhuvvet-i İslâmiyeyi daha ziyade teyid edecek bir vasita olur.”²⁴ Dolayısıyla Kürt meselesinde –ele aldığımız bağlam özelinde- Said Nursi üzerinden iki çözüm önerisi geliştirilebilir: insanları daha öncelikli olan iman hizmetine davet etmek ya da milliyet duygusunun müsbet şekilde kullanılmasını teşvik etmek gerekir. Bu yazının birincil muhatabı hayat-ı içtimaiye ile meşgul olanlar olduğu için

---

22 *Asâr-ı Bediyye*, s. 661.

23 *Asâr-ı Bediyye*, s. 464.

24 Said Nursi, *Mektubat*, ss. 451, 453.

Yeni Said değil de Eski Said merkezli bir yazı kaleme alındı.

Bu noktada Said Nursi'nin eski eserlerini tekrar neşrederken Kürdüz yerine hakikî Müslümanız, Said-i Kürdî yerine Said Nursî, Kürdistan yerine vilayeti şarkiye ifadelerini kendisinin değiştirdiğini hatırlatmak yerinde olacaktır. Bu değişikliklerle, muhatap kitlesi Kürtlerle sınırlı kalmayıp tüm Müslümanlar olmuştur ve Badıllı'nın belirttiği gibi "hususîlikten umumiliğe" geçiş gerçekleşmiştir. Ayrıca, "eski eserlerin yönlerini Risale-i Nur mesleğine çevirm[iş] ve ona tabî kılm[ıştır]."25

İkincisi, Said Nursi'nin esas ve birinci gayesi millet ayrımı gözetmeksizin insanların imanlarının kurtarılması idi. Onun misyonunu şu iktibas gayet veciz şekilde ifade eder: "Karşımda müthiş bir yangın var. Alevleri göklere yükseliyor. İçinde evlâdım yanıyor, imanım tutuşmuş yanıyor. O yangını söndürmeye, imanımı kurtarmaya koşuyorum."²⁶ Burada yazdıklarımızı "adalet-i mahza [noksansız adalet]"yı kendine düstur edinen ve "hakkın küçüğü büyüğü olmaz"²⁷ diyen birisinin gördüğü adaletsizlikleri müsbet bir şekilde düzeltme çabası olarak görmek gerekir. Yazımızın başında belirttiğimiz normalleşme meselesi üzerinden son bir şeyi ifade etmek gerekirse, Said Nursi'nin mücadelesi fitrî olana yani normal olana dönme çağrısıydı.

Ekler

1. Ek: Prens Sabahaddin'e Cevap

"Prens Sabahaddin Beyin Su-i Telakki Olunan Güzel Fikrine Cevap

... her kavmin mâbihil-bekası olan âdât-ı milliye ve lisan-ı kavmiyeye ve isti'dad-ı efkâra muvafık, hükümet teşebbüsata başlamalı... Tâ ki makine-yi terakkiyat-ı medeniyetin buharı hükmünde olan müsabakayı intac edecek bir hiss-i rekabet peyda olabilsin. Yoksa bu revabıt ve mecarayı fekk edecek adem-i merkezîyet fikri; veyahud onun ammizâdesi unsura mahsus siyâsî kulüpler –zaten merkezden nefret var– istibdad ciheti ile ve şiddet-i ihtilâf-ı unsur ve mezheb sebebiyle birden bire kuvve-i anilmerkezîyeye inkılab edeceğinden, tevsî'-i mezuniyet kabına vahşetin galeyânıyla sığmayacağından; Osmanlılık ve meşrutîyet perdesini birden feveran ile yırtacak bir muhtariyete; ve sonra istiklâlîyete; ve sonra tavaif-i mülûk suretini giydiğinden hiss-i rekabet dâiyesiyle vahşetin ve adem-i müsâvâtın mahsulü olan fikr-i istilâ yardımıyla bir mücadele-i keşmekeş intac edeceğinden, öyle bir zenb-i azîm olur ki; hürriyetteki hasene-yi uzmayı

25 Bu hususta hakkaniyetli bir değerlendirme için A. Badıllı'nın *Asâr-ı Bediiyye*'nin sonuna eklediği 'Hazret-i Üstad'ın Tashih ve Tasarrufları Hakkında' adlı bölüme bakılabilir. *Asâr-ı Bediiyye*, ss. 669-91.

26 Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, s. 784.

27 *Asâr-ı Bediiyye*, s. 125.

menafi'-i umumî mizanyla tartılsa muvazi, belki ağır gelecektir.

Seviye-i irfanı –bir mütemeddin devlet, Alman gibi libas-ı siyaseti– kâmet-i isti'dadımıza ya kısa veya uzun olacaktır. Zîra seviyemiz bir değildir. Tıbbın eski bir düsturudur ki; her illet, zıdd-ı tabiatıyla tedavi olunur. Binaenaleyh, mizâc-ı ittihad-ı millete arız, semûm-u istibdad ile isti'dâd ve meyl-i iftirak marazı iza- le veya tevfiğ lazım iken; adem-i merkeziyet fikriyle veyahut onun kardeşi oğlu gayr-ı mahlût siyasî kûluplar sirayetine yardım ve önüne menfezler, kapılar aç- mak, muhalif-i kâide-i hîkmet ve tıb olduğundan, bir dehâyı mücessem ki; fatî- ha-yı zaferi istihsal, hasene-yi uzma-yı Hürriyet ve ittihad-ı millî iken; böyle bir iftirakın zenb-i azîmiyle hâtıme çekmek, onüç asır evvel ölmüş asabiyet-i cahi- liyeyi ihya ile fitneyi ikâz etmek; ve Asyânın mahall-i saadetimiz olan sema-yı müstakbeldeki cinanı cehenneme döndürmek, hamiyet ve uluvv-u cenablarına ya- kıştıramıyorum. Onun tevli güzel, fikren taakkul edebiliriz. Amma isti'dadımızla amelen tatbik edemeyiz. Tatbikine çok zaman lâzım. Biz ki, ekseriz, muvahhidiz. Tevhidle mükellef olduğumuz gibi, ittihadı te'sis edecek muhabbet-i millîye ile de muvazzafız. Eğer unsur lâzım ise, unsur için bize İslâmiyet kâfidir.”²⁸

2. Ek: Anadile Dair

“Hem de “lisan-ı mâderzâd” denilen eşi'a-i hissiyat-ı milliyenin ma'kesi; ve semerat-ı edebî şeceresi; ve âb-ı hayat-ı maarifin cedâvili; ve kıymet ve tekem- mülünüzün mîzan-ı i'tidali; ve doğrudan doğruya herkesin vicdanına karşı menfez açmakla hayt-ı şuaî gibi tesirâtı ilka' edici “ihmalinizle gayet müşevveş ve bazı dalları aşılınmış” olan lisanınız “şecere-i tûba” gibi bir şecerenin tecellisine müs- taid iken; böyle kurumuş ve perişan kalmış; ve medeniyet lisanı olan edebiyattan nakıs kalmış olduğundan, lisan-ı teessüfle lisanınız sizden hamiyet-i milliyeye arz-ı şikâyet ediyor.

İnsanda kadrin sikkesi lisandır. İnsaniyetin sureti ise, sahife-i lisanda nakş-ı beyan tersim ediyor. Lisan-ı mâderzâd ise; tabîi olduğundan elfaz –davet etmek- sizin- zihne geliyor. Alışveriş yalnız mânâ ile kaldığından zihin çatallaşmaz. Ve o lisana giren maarif “nakş-ı alelhacer” gibi bâki kalır. Ve o zeyy-i lisan-ı millî ile görünen her ne olursa me'nus olur.

İşte hamiyet-i millinin bir misalini size takdim ediyorum. Ki; o da Motki'li Ha- lil Hayâlî Efendidir ki; hamiyet-i millînin her şubesinde olduğu gibi; bu şube-i li- san meydanında kasabus-sebaki ihraz eylemiş.. Ve lisanımızın esası olan Elifba ve Sarf ve Nahvini vücuda getirmiş. Ve hatta diyebilirim ki; asr-ı hamiyet ve gayret ve fedakârlık ve himayet-i zuafâ imtizac ederek, vücûd-u manevisini teşkil etmiş- tir. Hakikaten Kürdistan madeninden böyle bir cevher-i hamiyete rast geldiğinden bizim istikbalimizi, onun gibi (ümîdinden) birçok cevahir ışıklandıracaktır.

28 *Asâr-ı Bediiyye*, ss. 450-1.

İşte bu zat şâyân-ı iktida bir numune-i hamiyet göstermiş. Ve muhtaç-ı tekemmül olan lisan-ı millimize dair bir temel atmış. Onun isrine gitmeyi ve temeli üzerine bina etmeyi ehl-i hamiyete tavsiye ediyorum.”²⁹

3. Ek: Kürd’ler Neye Muhtaçtır?

“Kürd’ler Neye Muhtaçtır?

Millet-i Osmaniye meyanında mühim bir unsur teşkil eden Kürdistan ahalisinin ahvâli hükümetçe ma’lum ise de, ...

Şu cihan-ı medeniyette ve şu asr-ı terakki ve müsabakatta sair ihvan gibi yekâheng-i terakki olmak için, himmet-i hükümetle Kürdistanın kasaba ve kurasında mekatib te’sis ve inşa’ buyrulmuş olduğu ayn-ı şükranla meşhûd ise de, bundan yalnız lisan-ı Türkîye âşina etfal istifade ediyor. Lisana âşina olmayan evlâd-ı Ek-rad yalnız medaris-i ilmiyeyi mâden-i kemâlat bilmeleri ve mekatib muallimlerinin lisan-ı mahalliye adem-i vukufiyetleri cihetiyle maariften mahrum kalmaktadırlar. Bu ise; vahşeti, keşmekeşi... dolayısıyla garbın şematetini davet ediyor. ...

Medrese nâm-ı me’lûfiyle ulûm-u dîniye ve fûnûn-u lâzîme ile beraber, -hiç olmazsa, ellişer talebe bulunmak ve oraca medar-ı maişetleri hükümet-i senîyece tesvîd edilmek üzere- üç dâr-üt talim tesis edilmelidir.

Bazı medarisin dahi ihyası maddî ve mânevî Kürdistanın hayat-ı istikbâliyesini te’mîn eden esbâb-ı mühimmesindedir. Bununla maarifin temeli teessüs eder....”³⁰

29 *Asâr-ı Bedîyye*, s. 435.

30 *Asâr-ı Bedîyye*, ss. 464-5.

